

عنوان مقاله: جایگاه محیط زیست از منظر اسلام

نویسنده: شفیع الله "ارشاد"

شماره تماس و واتسپ: 0765247998

ایمیل: shafiullahershad387@gmail.com

چکیده

اینک این زمین است که با آرایش گل و گیاه به وجود آمده، با پوشاک نرم و زیبایی که از شکوفه ها بر خود پوشانیده به خود افتخار می کند و فخر می فرزند.

طبیعت مادری انسان است؛ انسان تنها در آغوش اوست که آرام می گیرد رشد می کند و به کمال می رسد.

بدون شک محیط زیست سالم یکی از نعمات الهی و بخشی از نظام خلقت می باشد که ریشه در جهان بینی توحیدی دارد؛ یعنی جهان و هر آنچه که در اوست، تصویری از خداوند واحد است. در اسلام هر گونه رفتار های که منجر به فساد در عرصه محیط زیست شود نهی شده است.

روند نابودی محیط زیست در سراسر جهان، به خصوص در کشور های جهان سوم رو به سرعت است و با کمال تاسف در کشور های اسلامی سرعت بیشتری گرفته است. تأسف ما زمانی بیشتر می شود که، مسلمانانی که در قرآن کریم در حدود هزار آیه در مورد اجزای محیط زیست نازل شده و در روایات به کرار بر اهمیت آن تأکید شده است، اما مسلمانان این معضل را گسترش می دهند.

کلید واژه: اسلام، محیط زیست، طبیعت، عدالت، آلودگی

شفیع الله "ارشاد" محصل صنف دوم حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تخار

محیط زیست عبارت است از همه چیزهایی که در اطراف ما وجود دارند و روی آن ها تأثیر می گذاریم و آن ها نیز ما را متأثیر می سازند.

امروزه مسایل زیست محیطی تبدیل به یکی از مهمترین دغدغه های بشری گردیده است. علت اصلی ایجاد این مسایل نیز توجه بیشتر به رفاه مادی و پیشرفت اقتصادی خود می باشد.

یکی از مسایل را که متون دینی اسلام به آن توجه ویژه نموده است همانا محیط زیست می باشد.

نگرش و آموزه های دینی می تواند نقش مهم و بنیادینی را در ارائه ی بینش صحیح در تبیین جایگاه محیط زیست و وظیفه انسان در قبال آن ایفا نماید، نظام حقوقی اسلام و موازین اسلامی جزئی از فرهنگ ما و زیر بنای حقوق کشور افغانستان و جهان اسلام است.

اسلام طبیعت را یک ملک عمومی شمرده باشعار تمام جهان خانه ما همه نسل های بشر به انسانیت را در مقابل آن مسؤل دانسته یاد آور میشود در ملکیت عمومی همه شریک اند. رسیده گی به محیط زیست در بر قراری نظم و انضباط آن عبادت، و برهم زدن و یا خدشه دار کردن زیبایی آن از جمله گناهان شمرده شده است.

حد و مرز طبیعت یا محیط زیست در این دیدگاه تنها در فضای اطرافمان خلاصه نمی شود، بلکه طول و عرض وی عوامل و مؤثراتی که در این میان قرار دار، و حتی تغییر و تحولاتی که در نفس انسانی صورت می گیرد، همه را در بر می گیرد.

طبیعت عبارت است از نعمت های ظاهری و پوشیده ای که خداوند به انسان ارزانی داشته: «وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَهْرَةً وَبَاطِنَةً» [لقمان:20].... نعمت های خود را چه ظاهر و چه نعمت های باطن بر شما گسترده و افزون ساخته است.... و این انسان است که با عث آلودگی و فساد در طبیعت می شود.

اسلام استفاده از محیط زیست طبیعی را مجاز می داند ولی این استفاده نباید موجب تخریب غیر ضروری طبیعت شود.

تعریف محیط زیست

محیط زیست از دو کلمه ترکیب شده است: محیط و زیست که در فارسی به معنای جایگاه و محل زندگی است

و در اصطلاح: به کلیه عوامل تهدید کننده یا بهبود بخش محیط زندگی اطلاق می شود.

نگاه اسلام به محیط زیست

اگرچه در اسلام، انسان بر بسیاری موجودات کرامت داده شده و عالم نیز مسخر او قرار داده شده است. اما این انسان فارغ از مسئولیت نیست. او در عین مقام خلیفه الهی می باید تا بار امانت الهی را که پذیرفته است بر دوش کشد.

در حالی که در تفکر انسان محوری انسان محوری معاصر، انسان جایگزین خداوند در زمین قلمداد می گردد، و ازه خلافت خداوندی که برای انسان مقرر گردیده ایجاب می نماید تا خلیفه (جانشین)، اعمال و رفتار خویش را به صفات فعل الهی متصف گرداند که در غیر این صورت شرط امانت و خلافت را به عمل نیآورده است.

نگرش و آموزه های دینی می تواند نقش مهم و بنیادینی را در ارائه ی بینش صحیح در تبیین جایگاه محیط زیست و وظیفه انسان در قبال آن ایفا نماید، نظام حقوقی اسلام و موازین اسلامی جزئی از فرهنگ ما و زیر بنای حقوق کشور افغانستان و جهان اسلام است.

خداوند متعال به صراحت می فرماید: «هُوَ أَنشَأَكُم مِّنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» [هود، 61] او خدائی است که شما را از زمین بیافرید و آبادانیش را به شما واگذاشت. وضمن تأکید بر این که نظام هستی بر اساس فساد صلاح آفریده شده، در موارد متعددی از ایجاد فساد در این نظام نهی می کند. در جای دیگر نیز پس از تجویز استفاده نا بخردانه از مواهب طبیعت و زیاده روی در بهره برداری از آن، یا آلودگی محیط، از موارد فساد در روی زمین خواهد بود. بنابر این انسانی که خداوند او را جانشین خود معرفی می کند، می بایست جایگاه خود را باز شناسد و با خرد ورزی و شایستگی این وظیفه را به انجام رساند.

رسول گرامی اسلام فرمودند سه گروه اند که در اثر کار خود مورد لعنت خداوند قرار می گیرند: کسانی که اماکن عمومی، سایبان ها و محل پیاده شدن مسافران را آلوده کنند و کسانی که آب عمومی (آب نوبتی) را غضب کند و کسانی که سد معبر کرده، مانع عبور عابران شوند.

یکی از مسایل که در متون دینی اسلام به آن توجه ویژه شده است همانا محیط زیست می باشد. نظام اسلام وظیفه رسمی حاکمان را تا جای که در کلام امیر المومنین (ع) آمده است چنین بیان می دارد: «اهتمام تو، به آباد نمودن زمین، بیش از همت گماردن تو، به جمع درآمد باشد. معلوم است که با آلوده بودن محیط زیست، هم نیروی انسانی در معرض آسیب است و هم امکانات طبیعی».

با اشاره به فتوای دین در باره اصول زیست محیطی، : اولاً اصول زیست محیطی از منظر رسول الله (ص) پیشینه ملکوتی دارد و در مورد چنین فرمود: سه چیز است که پایه روشنی دارد: نگاه به سبزه ، آب و روی نیکو. اگر جلوه چشم در دیدن فضای سبز و آب روان است معلوم می شود که ایجاد و حفظ بوستان و گلستان و پارک سبز و روان ساختن جوی صاف مطلوب اسلام است.

خداوند تمام عناصر محوری مورد نیاز زندگی بشر را تأمین فرمود و بهره برداری از آنها را جزء حقوق بشر قرار داد و جامعه را صیانت آنها از آفت، انقراض، کمبودی و مانند آن مکلف کرده است. اگر فرد یا جامعه، دولت یا ملت در شناخت این عناصر اصلی کوتاهی نماید یا در تحیل یا نگهداری آنها قصور کند، و وظیفه دینی خود را انجام نداده است.

فلسفه محیط زیست

چگونگی نگرش به فلسفه محیط زیست و حقوق آن نوع عملکرد انسان را تعیین می کند. دو دیدگاه تقریباً متضاد در ارتباط با فلسفه محیط زیست مطرح می شود که از آن به دیدگاه مادی و الهی یا دیدگاه لائیک و دینی تعبیر می شود. در دیدگاه مادی به عنوان ارزش ابزاری به طبیعت نگاه می کند: چیزی زمانی ارزش ابزاری دارد و بهای خود را در انتساب به هدف یا موجود دیگری می گیرد.

در مقابل، قرآنکریم انسانها را از استثمار طبیعت و اتلاف منابع بر حذر داشته. الهیون در کنار برخی از طرفداران واقعی محیط زیست، که لائیک نیز می باشند، جهان و محیط زیست را به عنوان یک دستگاه مادی و بی شعور و بی هدف و پوچ نمی داند. بلکه آنرا مجموعه ای زنده و خود آگاه و دارای اراده می بیند و طبق این دیدگاه موضوعاتی مثل کمال و میانه روی و خود داری از اسراف قابل طرح است هدف از زندگی تعدیل همه ی ابعاد و رعایت عدالت در همهی زمینه هاست، پس استفاده صحیح از دامنه طبیعت را به عنوان وسیله در راه رسیدن به آن هدف تلقی می کند. چنان که دانشمندان « رویکرد به تعالیم دینی را تنها راهکار نهایی برای حفظ محیط زیست جهان می دانند».

فیلسوفان نامدار مسلمان از جمله ابن سینا و خواجه نصیر الدین طوسی با الهام از معارف اسلامی نظیر حکمای مشرق زمین «نگرش و حدتی همراه کثرت تشکیکی» را پذیرفتند و برای مجموعه عالم با تمام اجزاء وجودی واحد، نشأت گرفته از مبدأ حق و ذات کبریایی قائل شدند. محقق داماد همچنین معتقد است واژه محیط را در قرآن یکی از تعبیر های نزدیک به محیط زیست و تعامل انسان با آن می داند. از نظر ایشان بحران های زیست محیطی به این علت به وجود آمده اند که انسان از قبول خداوند به عنوان محیط زیست حقیقی تمرّد می کند و محیط زیست خود را جدا و مستقل از محیط زیست الهی می داند.

بنابر این می توانیم بیان نماییم که در فلسفه اسلامی، انسان در قبال طبیعت و محیط پیرامونی خود مسئول است. بر اساس نظر دین اسلام میان روابط میان انسان و محیط زیست نمی توان صرفاً به منافع یکی به جای دیگری اندیشید. به گونه ای دیگر، انسان جزئی از طبیعت و طبیعت نیز جزئی از انسان است.

اسلام و طبیعت

از دیدگاه اسلام، انسان و طبیعت در یک منظومه متکامل و یک نظام هستی دقیق و بسیار مستحکم قرار دارند:

خداوند منان می فرماید: « إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ » [القمر:49] ما هر چیزی را به اندازه ای لازم و از روی حساب و نظام آفریده ایم.

حد و مرز طبیعت یا محیط زیست در این دیدگاه تنها در فضای اطرافمان خلاصه نمی شود، بلکه طول و عرض وی عوامل و مؤثراتی که در این میان قرار دار، و حتی تغییر و تحولاتی که در نفس انسانی صورت می گیرد، همه را در بر می گیرد.

بینش اسلامی طبیعت عمق جغرافیایی زمین که فرش زندگی است تا آسمانی که سقف خانه بشریت است، و تمام را به عنوان یک کیان زنده منظم و زیبای مینگرد که دارای احساسات و انفعالات بوده، شبانه روز به عبادت آفریدگار مشغول است.

اسلام طبیعت را یک ملک عمومی شمرده باشعار تمام جهان خانه ما همه نسل های بشر به انسانیت را در مقابل آن مسؤل دانسته یادآور میشود در ملکیت عمومی همه شریک اند. رسیده گی به محیط زیست در بر قراری نظم و انضباط آن عبادت، و بر هم زدن و یا خدشه دار کردن زیبایی آن از جمله گناهان شمرده شده است.

با نگاهی گذرا در نام سوره های قرآنی اهتمام اسلام به طبیعت بر ما هویدا میگردد: سوره های به نام حیوانات و حشرات: البقره، النعام، النحل، النمل، العنکبوت، الفیل. سوره های به پدیده های طبیعی: الکهف، الرعد، الدخان، الزلزله، سوره های به اجزائی از آسمان: النجم، القمر، الشمس، الطارق. سوره های بیانگر گردش خورشید و تهدید وقت: الفجر، الیل، الضحی، العصر.

سوره ای به نام درخت «التین»، و سوره ای به نام معدن «الحدید» آهن. خلاصه اینکه اسلام برنامه کامل و شامل است از شیوه زندگی سالم، نه تنها دین که بتوان آنرا در چهار دیواری یک عبادت گاه یا مسجد زندانی کرد

اصول محیط زیست: محیط زیست دارای سه اصل می باشد که عبارتند از: اصل عدالت، اصل اخلاقی و اصل مکتب های محیط زیست می باشد که قرار ذیل شرح می گردد.

اصل عدالت در محیط زیست

عدالت قانون عام است که تمامی نظام آفرینش را شامل میشود مفهوم عدالت اینست، که حق هر موجودی، چنان که شایسته اوست ادا شود این تعریف از عدالت از جامی است که شامل انسانها، حیوانات، گیاهان و حتی اشیایی به ظاهر بیجان، مانند آب، سنگ خاک نیز میشود.

عمده ترین مصداق های زیست محیطی که به عدالت ارتباط دارد، را میتوان در محدودیت های زیر فهرست نمود:

1- بر هم خوردن نظام ایکوسیستم طبیعت توسط انسان به معنای بر هم خوردن حقوق عناصر زیست محیطی و در واقع تهی شدن منابع طبیعی توسط انسان از انرژی، ذخایر زیرمینی و مواد غذایی و به طور کلی منابع تجدیدنا پذیر است.

2- آلوده گی عناصر اصل تغذیه انسان یعنی آب و خاک، هوا و تجمع مواد زاید و آلوده کننده های که حق حیات و موجودات زنده از انسان را از آنان سلب می کند.

3- استفاده از مواد اولیه و ذخایر کره ی زمین به منظور ساخت سلاح های مرگ بار و یا دیگر کالا های غیر مفید و زیان بار برای بشر که در حقیقت استفاده نا به حق از مواد فوق زمینه بهران محیط زیست را به وجود آورده است.

اصول اخلاقی محیط زیست از منظر اسلام

اخلاق زیست محیطی اسلام براین مفهوم استوار است که همه روابط انسانی مبتنی بر عدل و احسان است. بنابراین پیامبر اسلام می فرماید که در حد امکان با سایر جانوران و موجودات جهان با عطف و عدالت رفتار شود. محیط زیست فقط در خدمت نسل حاضر نیست، بلکه هدیه خداوند به همه نسل هاست و این مفهوم کلی را میتوان از آیات قرآن استنباط کرد.

اسلام استفاده از محیط زیست طبیعی را مجاز می داند ولی این استفاده نباید موجب تخریب غیر ضروری طبیعت شود. خداوند اسراف را نمی پذیرد. انسان ها مالک زمین نیستند بلکه حافظان آن تعادل و میزان مقرری اند که خداوند برای آنها و برای حیواناتی که با آنها زندگی می کنند فراهم کرده است. با توجه به اصول اخلاقی دین اسلام می توان در یافت که نقش انسان در طبیعت فقط این نیست که از محیط خود لذت ببرد و از آن استفاده کند و بهره بردارد. از انسانها انتظار می رود که سایر مخلوقات را حفظ و حمایت و به آنها کمک کنند. پیامبر اسلام خود را در برابر درخت ها و حیوانات و همه عوامل طبیعی مسئول می دانست.

در جهان کنونی بشر متوجه عواقب زیانبار بهره برداری بی رویه از طبیعت و پیدایش انواع آلاینده ها در محیط زیست خود شده است. پیشرفت و توسعه عنان گسیخته و بدون برنامه ریزی همه جانبه، با تخریب و آلودگی محیط زیست همراه است، پیشرفت ظاهری موجود عملاً منجر به بهره گیری برخی اشخاص یا مؤسسات وکشور هایی محدود از این پیشرفت ها شده است سرمایه ها، امکانات و رفاه خود را چند برابر کرده اند اما در مقابل، طبیعت تخریب شده و آلودگی زمین، آب و هوا و محیط زیست جهان گسترش یافته است.

به هر حال، امروزه سیاستمداران غرب هم ملزم به رعایت مسایل محیط زیست هستند. لاقلاً از این به بعد ناگزیر هستند این امر را رعایت کنند. چون افکار عمومی غرب احساس خطر کرده است و توده های میلیونی مردم در این امر دخالت می کنند. تقریباً در تمامی کشور های توسعه یافته احزاب طرفدار محیط زیست و اکولوژیست ها قدرت یافته اند و مردم احساس خطر می کنند و در حقیقت این مردم هستند که برای حفظ طبیعت و سلامت و محیط خود، سرمایه داران و سیاستمداران را ملزم به رعایت مسایل زیست محیطی می نمایند.

آلودگی و نابودی محیط زیست مثل آتشی است که هیزم تر و خشک و گناهکار و غیر گناهکار را با هم می سوزاند، بنابراین لازم است تمامی ساکنان کره زمین برای توسعه پایدار و جلوگیری از تخریب محیط زیست و آلودگی، مشارکت کنند.

اصول زیست محیطی مکتب اسلام

قبل از وارد شدن به بحث از حفاظت محیط زیست در اسلام، باید اصول و دستوراتی که در این مکتب وجود دارد را بشناسیم و بدانیم که عملی نمودن آن دستورات در کردار، گفتار و پندار انسان ها لازم و ضروری است؛ زیرا یک مسلمان آگاه زمانی که می خواهد از عالم طبیعت تحلیلی داشته باشد باید این اصول را در نظر بگیرد و به آنها پایبند باشد، که این اصول عبارتند از:

الف) هدف از خلقت

خداوند متعال هر موجود را که خلق نموده با توجه به نقش و کارکردی که دارد، وظایف را به آنها محول نمود، که بخش از این وظایف خدمت به انسان هاست. به بیانی دیگر، همه موجودات عالم درین دنیا با یکدیگر در تعامل هستند و از همدیگر تأثیر می پذیرند، که در واقعه ارتباطات متقابل است و هر کدام میتوانند در خدمت یکدیگر باشند.

ب) شعور همگانی

خداوند متعال انسان را تنها موجود شعور در جهان خلق نکرده، بلکه موجودات زنده دیگری هم هستند که دارای شعور اند. یکی از صفات جمیله پروردگار، صفت اختیار و ادراک است. ازین رو آفرید گاری که که هوشمند و دارای اختیار است، آفریدگان با هوش و مختار خلق می کند تا راه کمال یابی به سوی حق رفتن را طی نمایند و گرایش کمال یابی نه تنها در انسان، بلکه در همه موجودات دیگر نیز وجود دارد؛ زیرا این فطرت کمال گرایی از همان ابتدا در نهاد آنها گذاشته شد است، تمام موجودات عالم هستی از درختان، گیاهان، آب ها، سنگ ها، علف ها، زراعت ها ... و

ج) سنت الهی

برای آن که فهم گسترده تری از مفهوم حیات در زمین داشته باشیم، لازم است تا قوانینی را که خالق هستی و وضع نموده درک کنیم و به آنها احترام بگذاریم .... خداوند متعال ناظر جهان است و اوست که ما و سیاره ی زمین را به منظوری که خود به آن واقف است، آفریده پیامبران را برای ارشاد و کمک به تعالی روح ما فرستاده است؛ روحی که در زمان مرگ جسمانی از بین نمی رود. زمانی که ارواح ما به حضور خداوند می رسند، او ما را بر اساس نحوه ای رفتار مان در زمان زندگی بر روی زمین مورد قضاوت قرار می دهد.

د) امانتداری انسان

خداوند متعال زمین و آسمان را آفرید و انسان را برای بهره گیری مطلوب از آن به وجود آورد. با توجه به قدرت آفرینندگی و ابتکاری که در وجود انسان به ودیعت نهاد، وی را برای تغییر مثبت چهره زمین برگزید و از تخریب و نابودی طبیعت بر حذر داشت. پس آفرینش طبیعت هدیه الهی برای تمام انسان ها در تمام اعصار است و در هر زمانی در اختیار عده ای خاص از افراد بشر قرار می گیرد و از آنجا که مالک حقیقی خداوند است، پس انسان ها مالک این هدیه هستند و اجازه دارند که معقولانه و به اندازه نیاز از آن بهره برداری نمایند.

آلودگی ها و درمان آن

طبیعت عبارت است از نعمت های ظاهری و پوشیده ای که خداوند به انسان ارزانی داشته: «وَأَسْبَغَ عَلَیْكُمْ نِعْمَهُ ظَهْرَةً وَبَاطِنَةً» [لقمان:20].... نعمت های خود را چه ظاهر و چه نعمت های باطن بر شما گسترده و افزون ساخته است.... و این اسان است که با عث آلودگی و فساد در طبیعت می شود.

اسلام برای حل مشکلات محیط زیستی بجای وضع قوانینی که مرور زمان و تغییر تحولات جامعه بشری فرسوده شوند فرهنگ سازی نموده، با انگیزه آفرینی در افراد آنها را بسوی وضع قوانین و راهکار های سازنده در پرتو تعالیم پر فروغ قرآنی و آموزه های برگرفته از وحی الهی در گفتار و کردار رسول اکرم (ص) می دهد.

بصورت گذرا به برخی از آلودگیهای محیط زیست و شیوه فرهنگ سازی اسلامی جهت جلوگیری از این بحران اشاره می کنیم:

آلودگی آب

اسلام آب را یکی از مصادر اصلی زندگی می داند:

« وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَیٍّ » [الانبیاء:30]..... و هر چیز زنده ای را اعم از انسان و حیوان و گیاه از آب آفریده ایم....

هر گونه آلودگی آب و یا معابر عمومی و راهها و پیاده رو ها و خیابان ها و یا پارک ها و گردشگاهها از نظر اسلام گناه شمرده شده است. و در فرامین رسول اکرم (ص) به حفاظت از آب نوشیدنی از دخول و حشرات و مکروب ها و گرد و خاک نظافت آن بسیار تأکید شده است.

در کنار فرهنگ سازی جهت حفاظت از آب و بهداشت آن اسلام شدیداً با اسراف در آب برخورد کرده است. در روایتی از پیامبر اکرم (ص) آمده که ایشان یکی از شاگردانشان را که در مصرف آب در هنگام وضوء و زیاده روی می کردند سرزنش کرده، فرمودند که حق ندارند اسراف کنند حتی اگر بر لب رودخانه باشند!

و خداوند می فرماید: «إِنَّ الْمُبْدِئِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا» [الاسرار:27].... که مبذران و مسرفان برادران شیطانها یند، و شیطان است که سخت کفران نعمت پروردگار خود کرد.

آلودگی هوا

هوا ملک عمومی همه بشر است و آلوده کردن آن به هر شیوه ای که باعث آزار و اذیت انسانها و ضرر رساندن به بهداشت عمومی باشد از جمله فساد در روی زمین تلقی می شود.

خداوند منان می فرماید: «... وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ...» [المائدة:64] .... خداوند مفسدان را دوست و تبهکاران را دوست نمی دارد.

فقهاء اسلام در زمانی که غرب ها در غار ها و جنگل ها زندگی بدایی را سپری می کرد. در مورد بهداشت عمومی جامعه و عدم آلودگی هوا قلم زده برگایی آسیاب، حمام های عمومی، پوست سازی، آهنگری و هر آنچه باعث آلودگی محیط زیست شود را در بین خانه های مسکونی و وسط شهر ممنوع دانسته، نظافت هوا و حمایت از آن را فرض عین بر هر فرد مسلمان تلقی می کردند.

آلودگی غذا

غذا هر آنچه باشد چه از فراورده های گیاهی یا حیوانی، مفید و خوب و لذیذش حلال، و فاسد و خبیث و مضر آن حرام است.

افراد سوذجو برای بالا بردن فراورد های خود از برخی هرمونات استفاده می کنند که باعث بیماری های بسیار خطرناکی می شود، و یا با فروش غذا های فاسد، و تاریخ مصرف گذشته، سبب مسمومیت و احیانا مرگ و میر می شوند.

همیشه در طول تاریخ اسلامی از سوی خلیفه افرادی مسئولیت داشتند بازارها را کنترل کرده، در کنار مراقبت قیمتها، نظافت و بهداشت، سلامت غذاها و شیوه تهیه آن، را بر عهده داشتند، که نام خانم الشفا بنت عبدالله که مسولیت مراقبت بازار در زمان حضرت عمر رض را بر عهده داشتند بر صفحات تاریخ اسلامی از درخشش ویژه ای برخوردار است.

نتیجه گیری

پس به این نتیجه می رسیم که اگر بشر بخواهد به میل و رغبت خویش زندگی نماید و از فرا ورده های طبیعت استفاده نماید. و متوجه محیط زیست و طبیعت نباشد جفای بزرگی به خود و ملت خود و بل به همه مسلمانان دنیا و نسل بعدی انجام داده است.

کلی موجودات چرخه طبیعت به محیطی امن و طبیعتی آرام که محل زیست و پرورش آنان است، نیازمندند؛ پس تخریب و برهم زدن نظم این چرخه محیط از تهدیدات اصلی برای آنان محسوب می شود و در صورت عدم استفاده صحیح از آن، آینده دشوار سخت و پر هزینه ای برای جوامع انسانی رقم خواهد خورد.

انسان به عنوان جزئی از این جهان، باید با یک دگر مخلوقات خداوند همکاری سازنده و پایدار داشته باشد. محیط زیست و طبیعت، محلی است که در آن متولد شده و رشد و نمو کرده است و گهواره انسان محسوب می شود. بدین سبب باید به گونه های با آن رابطه برقرار کند که ضمن برخوردار شدن از مواهب طبیعی، در حفظ سلامت و پایداری آن نیز بکوشد.

از دیدگاه اسلام اشرف مخلوقات و عهده دار خلافت الهی و حکومت بر طبیعت انسان است، زمین بصورت امانت در حالت صلاح و کمال بمنظور آباد ساختن و مزرعه آخرت قرار دادن به او سپرده شده، و از هرگونه فساد و تخریب منع گردیده است. فساد در زمین خیانت به امانت الهی

است. استفاده از طبیعت باید صرفاً در جهت رفع نیازها و نه خواسته های زیاده طلبانه و پرهیز از هر گونه اسراف انجام گیرد.

آیات و روایات فراوانی وجود دارد که نشان می دهد خداوند، طبیعت و محیط زیست را برای انسان آفریده و او حق تصرف در آن را دارد؛ اما از سوی دیگر تأکید میکند، که حق بهرمندی از محیط زیست، اختصاص به یک نسل نیست. از این رو، باید بهره برداری از آن اصولی و عادلانه باشد؛ به طوری که هم نسل حاضر و هم نسل های آینده بتوانند در پناه آن زندگی سالمی داشته باشند. بنابر این، سوء استفاده از این حق که منجر به آلوده سازی، تخریب و نابودی محیط زیست شود در نتیجه به حق دیگران بویژه نسل های آینده و استفاده از آن خللی وارد کند، ممنوع است.

پیشنهادات

1. در کشور های اسلامی خصوصاً در افغانستان یک هیأت که متشکل از کارمندان محیط زیست، معارف، تحصیلات و نهاد های مرتبط، تشکیل بدهند و در ولایت های بزرگ کشور همچون کابل، هرات، مزار شریف، ننگرهار و... مثلاً در مکتب به شاگردان، در دانشگاه ها و به ادوات عامه راهنمای های در این مورد صورت بگیرد تا از خراب نمودن و سوء استفاده از محیط زیست جلوگیری بعمل آید.
2. اداره حفاظت ملی محیط زیست با هم کاری وزارت حج و اقامت یک جا در این زمینه اقدام نمایند تا از طریق منابع ها علمای کرام به مردمی در ولایات و ولسوالی ها اعلان نماید که پاکی و نظافت جزء از ایمان است باید از محیط و ماحول خود خوب نگهداری کنیم.
3. اداره حفاظت ملی محیط زیست باید برنامه ها، سیمناها، و آگاهی های در این مورد برای مردم از طریق رسانه ها، صفحات مجازی و نماینده های مردمی به پخش و نشر بگیرند.
4. اداره حفاظت ملی محیط زیست یک هیأت را در رابطه به مشکلات مردم ترتیب داده و از بین مردمی یک نماینده انتخاب نمایند تا به مشکلات مردم رسیدگی صورت بگیرد.
5. اداره حفاظت ملی محیط زیست یک کمیته برای اشخاص که به ضرر محیط زیست عمل می نمایند تشکیل داده همچون اشخاص ره به سارنوالی معرفی نموده به جزای حبس یا بدیل حبس که جزای نقدی است محکوم نماید تا به دیگران یک نمونه باشد تا مردم از این قسم اشخاص عبرت بگیرد و به محیط زیست آسیب نرسانند.

منابع و مأخذ

- 1- القرآن الکریم
- 2- نهج البلاغه
- 3- عمیق، محسن. (سال 1392). محیط زیست، چاپ، اول، مطبعه (جهاد دانشگاهی)، محل نشر (اصفهان).
- 4- سلطانی، بهرام. (1365). مقدمه ای بر شناخت محیط زیست، مطبعه (تک).
- 5- کریمی، جعفر، جمال نژاد مهدی (1391)، محیط زیست از منظر قرآن، سفیر سال ششم، شماره 22
- 6- پاپلی یزدی، محمد حسین. (1374). اهمیت مسأله محیط زیست، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی. شماره 36
- 7- دبیری، مینو. (1382). آلودگی محیط زیست. مطبعه (آیلار). محل نشر (تهران).
- 8- امرا، نور محمد. (1394). اسلام و محیط زیست.
- 9- خزایی، فوزیه. مقاله تحقیقی. اسلام و محیط زیست.
- 10- مغربی، حمید فغفور. مقاله تحقیقی. اصول اخلاقی محیط زیست از منظر اسلام